

Kořeny polynomů

Ondřej Klíma

Kořeny polynomů – p.1/25

Hodnota polynomu v prvku

Kořen polynomu f je takový prvek c , pro nějž $f(c) = 0$.
Co je $f(c)$? Intuitivně: „dosazení“ c do polynomu f .

Definice:

Nechť $(R, +, \cdot)$ je okruh,

$$f = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$$

polynom z $R[x]$ a $c \in R$. Pak prvek

$$a_n c^n + a_{n-1} c^{n-1} + \dots + a_1 c + a_0 \in R$$

označujeme symbolem $f(c)$ a nazýváme

hodnota polynomu f v prvku c .

Kořeny polynomů – p.2/25

Věta.

Je-li $(R, +, \cdot)$ komutativní okruh, pak pro libovolné dva polynomy $f, g \in R[x]$ a pro libovolný prvek $c \in R$ platí

$$(f + g)(c) = f(c) + g(c) \quad \text{a} \quad (f \cdot g)(c) = f(c) \cdot g(c).$$

Důkaz — první vztah:

$$f = a_k x^k + a_{k-1} x^{k-1} + \dots + a_1 x + a_0$$

$$g = b_n x^n + b_{n-1} x^{n-1} + \dots + b_1 x + b_0 \quad (\text{Búno: } k = n)$$

$$f + g = (a_n + b_n)x^n + \dots + (a_2 + b_2)x^2 + (a_1 + b_1)x + (a_0 + b_0)$$

$$(f + g)(c) = (a_n + b_n)c^n + \dots + (a_2 + b_2)c^2 + (a_1 + b_1)c + (a_0 + b_0)$$

$$f(c) = a_n c^n + a_{n-1} c^{n-1} + \dots + a_1 c + a_0$$

$$g(c) = b_n c^n + b_{n-1} c^{n-1} + \dots + b_1 c + b_0$$

Kořeny polynomů – p.3/25

Vlastnost „dosazení“ pro součin

$$\text{„}(f \cdot g)(c) = f(c) \cdot g(c)\text{“}$$

Př: $f = a_2 x^2 + a_1 x + a_0, \quad g = b_1 x + b_0.$

$$f \cdot g = a_2 b_1 x^3 + (a_2 b_0 + a_1 b_1) x^2 + (a_1 b_0 + a_0 b_1) x + a_0 b_0$$

$$(f \cdot g)(c) = a_2 b_1 c^3 + (a_2 b_0 + a_1 b_1) c^2 + (a_1 b_0 + a_0 b_1) c + a_0 b_0$$

$$f(c) = a_2 c^2 + a_1 c + a_0, \quad g(c) = b_1 c + b_0$$

$$f(c) \cdot g(c) = a_2 c^2 b_1 c + a_2 c^2 b_0 + a_1 c b_1 c + a_1 c b_0 + a_0 b_1 c + a_0 b_0$$

Potřebujeme: $cb_0 = b_0 c, \quad cb_1 = b_1 c, \dots$

Kořeny polynomů – p.4/25

Nechť $(R, +, \cdot)$ je komutativní okruh a c jeho prvek.
 Zobrazení $\text{hod}_c : R[x] \rightarrow R$ dané vztahem $\text{hod}_c(f) = f(c)$ je homomorfismus okruhů.

Plyne z věty a rovnosti $a(c) = a$ pro konstantní polynom a .

Co nás více zajímá — polynom jako funkce.

Tj. pro daný polynom f máme zobrazení $\phi_f : R \rightarrow R$ dané vztahem $\phi_f(c) = f(c)$. (tzv. polynomická funkce)

Pozor:

toto zobrazení ϕ_f zpravidla není homomorfismus okruhů.
 Neplatí vztahy $f(a + b) = f(a) + f(b)$, $f(a \cdot b) = f(a) \cdot f(b)$.

Hornerovo schéma

Jak efektivně počítat $f(c)$?

$$f(c) = a_n c^n + a_{n-1} c^{n-1} + \dots + a_1 c + a_0$$

$$= ((\dots((a_n \cdot c + a_{n-1}) \cdot c + a_{n-2}) \cdot c \dots + a_2) \cdot c + a_1) \cdot c + a_0$$

Příklad:

$$f = 2x^6 + 5x^5 - 2x^4 - 7x^2 + 5x - 3, \quad c = -3$$

	2	5	-2	0	-7	5	-3	
-3	2	-1	1	-3	2	-1	0	$\implies f(-3) = 0$

$$-1 = a_n \cdot c + a_{n-1}$$

$$1 = (a_n \cdot c + a_{n-1}) \cdot c + a_{n-2}$$

Kořen polynomu $f \in R[x]$ je takový prvek $c \in R$, pro nějž $f(c) = 0$.

Věta.

Nechť $(R, +, \cdot)$ je těleso a nechť $f \in R[x]$ je polynom. Pak prvek $c \in R$ je kořenem polynomu f právě tehdy, když $(x - c) \mid f$.

Důkaz: (Projde pro komutativní okruh R .)

- Pokud $(x - c) \mid f$, pak $f = (x - c) \cdot g$ a $f(c) = 0 \cdot g(c) = 0$.
- Buď c kořen, pak dělíme se zbytkem: $f = (x - c) \cdot q + r$, kde r je polynom menšího stupně než $\text{st}(x - c) = 1$, tzn. polynom r je konstantní. Odtud $0 = f(c) = (c - c) \cdot q(c) + r(c) = 0 + r = r$.

V obou částech používáme předchozí větu.

Dělení polynomem $x - c$

Dosazení c do $f = (x - c) \cdot q + r$ dává $f(c) = r$.

Nechť tedy $f = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$,

$q = b_{n-1} x^{n-1} + \dots + b_1 x + b_0$.

Porovnejme koeficienty v $f = (x - c) \cdot q + r$. Dostaneme:

x^n	$a_n = b_{n-1}$	$b_{n-1} = a_n$
x^{n-1}	$a_{n-1} = b_{n-2} - b_{n-1}c$	$b_{n-2} = b_{n-1}c + a_{n-1}$
$\dots$	$\dots$	$\dots$
x^i	$a_i = b_{i-1} - b_i \cdot c$	$b_{i-1} = b_i \cdot c + a_i$
$\dots$	$\dots$	$\dots$
x	$a_1 = b_0 - b_1 c$	$b_0 = b_1 c + a_0$
	$a_0 = r - b_0 c$	$r = b_0 c + a_0$

	a_n	a_{n-1}	$\dots$	$\dots$	a_i	$\dots$	$\dots$	a_1	a_0
c	b_{n-1}	b_{n-2}	$\dots$	b_i	b_{i-1}	$\dots$	b_1	b_0	r

	1	1	1	1	1
2	1	3	7	15	31

$$x^4 + x^3 + x^2 + x + 1 = (x - 2)(x^3 + 3x^2 + 7x + 15) + 31$$

Postup lze opakovat a dostat Taylorův rozvoj.

	1	2	3	4	5
-1	1	1	2	2	3
-1	1	0	2	0	
-1	1	-1	3		
-1	1	-2			
-1	1				

$$x^4 + 2x^3 + 3x^2 + 4x + 5 = (x + 1)^4 - 2(x + 1)^3 + 3(x + 1)^2 + 3$$

Násobnost kořene

Nechť $(R, +, \cdot)$ je těleso, $f \in R[x]$ nenulový polynom a $c \in R$ kořen f . Přirozené číslo k se nazývá **násobnost** kořene c , jestliže $(x - c)^k \mid f$ a $(x - c)^{k+1} \nmid f$.

Poznámky:

- Pokud $(x - c)^k \mid f$, pak máme $k = \text{st}((x - c)^k) \leq \text{st}(f)$. Je tedy definice korektní.
- Kořeny násobnosti 1 se nazývají **jednoduché**.

Věta.

Nechť $(R, +, \cdot)$ je těleso. Pak nenulový polynom f stupně n má nejvýše n kořenů, počítáme-li je i s jejich násobností.

Přesněji: pokud má polynom f kořeny $c_1, \dots, c_m$, přičemž kořen c_i má násobnost k_i , pak $k_1 + \dots + k_m \leq n$.

Především má f jen konečně mnoho kořenů.

Důkaz:

díky jednoznačnému rozkladu na prvočinitele máme

$$(x - c_1)^{k_1} \mid f, \dots, (x - c_m)^{k_m} \mid f \implies (x - c_1)^{k_1} \dots (x - c_m)^{k_m} \mid f.$$

Porovnáním stupňů dostaneme požadované.

Tedy především $m \leq n$.

Algebraicky uzavřené těleso

Pro jaká tělesa platí rovnost?

Pro těleso $(R, +, \cdot)$ je ekvivalentní:

- nenulový polynom z $R[x]$ stupně n má právě n kořenů,
- každý nekonstantní polynom z $R[x]$ má kořen,
- ireducibilní polynomy v $R[x]$ jsou právě lineární polynomy (polynomy stupně 1),
- každý nekonstantní polynom z $R[x]$ lze vyjádřit jako součin lineárních polynomů.

Hovoříme o **algebraicky uzavřeném** tělese.

Věta: Žádné konečné těleso není algebraicky uzavřené.

Důkaz: pokud $R = \{a_1, a_2, \dots, a_m\}$, pak polynom $f = (x - a_1)(x - a_2) \dots (x - a_m) + 1$ nemá kořen v R .

Všimněme si, že hodnota f je vždy 1. Tzn. $\phi_1 = \phi_f$ — polynomické funkce polynomů 1 a f jsou stejné.

Věta: Pokud $(R, +, \cdot)$ je nekonečné těleso, pak pro libovolné dva polynomy $f, g \in R[x]$ platí

$$f = g \iff \phi_f = \phi_g.$$

Důkaz: pokud $\phi_f = \phi_g$, pak pro polynom $f - g$ platí

$$(f - g)(c) = f(c) - g(c) = \phi_f(c) - \phi_g(c) = 0.$$

Tedy každý prvek R je kořenem $f - g$, tzn. $f - g = 0$.

Kořeny polynomů – p.13/25

Základní věta algebry

Základní věta algebry

Těleso $(\mathbb{C}, +, \cdot)$ je algebraicky uzavřené.

- Každý nekonstantní polynom z $\mathbb{C}[x]$ má kořen v $\mathbb{C}$.
- Ireducibilní polynomy v $\mathbb{C}[x]$ jsou právě lineární polynomy.

Proto jsme komplexní čísla zaváděli: chtěli jsme, aby polynom $x^2 + 1$ měl kořen.

Věta.

Je-li $c \in \mathbb{C}$ kořen polynomu $f \in \mathbb{R}[x]$, pak číslo $\bar{c}$ komplexně sdružené s c je kořenem polynomu f .

Důkaz:

Připomeňme, že $\bar{\cdot} : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ je homomorfismus okruhů.

Pro polynom $f = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$ máme

$$\begin{aligned} f(\bar{c}) &= a_n \bar{c}^n + a_{n-1} \bar{c}^{n-1} + \dots + a_1 \bar{c} + a_0 \\ &= \overline{a_n c^n + a_{n-1} c^{n-1} + \dots + a_1 c + a_0} = \overline{f(c)} = 0. \end{aligned}$$

Komplexně sdružené kořeny

Nechť $f \in \mathbb{R}[x]$ má kořen c .

- Pokud $c \in \mathbb{R}$ pak $(x - c) \mid f$.
- Pokud $c \notin \mathbb{R}$, pak $\bar{c}$ je také kořen f .
Tedy $(x - c)(x - \bar{c}) \mid f$, kde $(x - c)(x - \bar{c}) \in \mathbb{R}[x]$.

$$(x - c)(x - \bar{c}) = x^2 - (c + \bar{c})x + c \cdot \bar{c}.$$

Pro $c = a + bi$ je $\bar{c} = a - bi$.

$$\text{Odtud } c + \bar{c} = 2a \in \mathbb{R}, \quad c \cdot \bar{c} = a^2 + b^2 \in \mathbb{R}.$$

- Nekonstantní polynom je dělitelný buď lineárním nebo kvadratickým polynomem (nemající reálný kořen).
- Je-li $c \in \mathbb{C}$ kořen polynomu $f \in \mathbb{R}[x]$ násobnosti k , pak kořen $\bar{c}$ má násobnost k .
- Polynom $f \in \mathbb{R}[x]$ lichého stupně má reálný kořen.

Věta.

Ireducibilními polynomy v $\mathbb{R}[x]$ jsou právě lineární polynomy a kvadratické polynomy nemající reálné kořeny.

Důkaz:

- Konstantní polynomy — z definice.
- Lineární polynomy — vždy ireducibilní.
- Kvadratické polynomy:
  - mající kořen — lze rozložit, (nezáporný disk.)
  - nemající kořen — ireducibilní. (záporný disk.)
- Polynomy stupně 3 a víc — lze dělit dle předchozího.

Vietovy vztahy

Jaký je vztah mezi koeficienty polynomu a jeho kořeny?

Nechť $f = x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_1x + a_0$ je normovaný polynom stupně n , který má n kořenů $c_1, \dots, c_n$ (včetně násobností).

Pak platí:

$$-a_{n-1} = c_1 + c_2 + \dots + c_n,$$

$$a_{n-2} = c_1c_2 + c_1c_3 + \dots + c_1c_n + c_2c_3 + \dots + c_{n-1}c_n,$$

$$(-1)^k a_{n-k} = \sum_{i_1 < i_2 < \dots < i_k} c_{i_1} c_{i_2} \dots c_{i_k},$$

$$(-1)^n a_0 = c_1 c_2 \dots c_n.$$

Důkaz: porovnáním koeficientů v rovnosti

$$x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_1x + a_0 = (x - c_1)(x - c_2) \dots (x - c_n).$$

Lze z koeficientů polynomu spočítat kořeny?

- Kvadratické polynomy — pomocí diskriminantu.
- Kubické polynomy — Cardanovy vzorce.
- Polynomy čtvrtého stupně — existují vzorce.
- Obecně — ne pro $n \geq 5$ (Abel 1824).

Galois (1830)

Kořeny polynomu $x^5 - 4x - 2$ nelze vyjádřit pomocí odmocnin koeficientů.

Kořeny polynomů – p.19/25

Polynomy nad $\mathbb{Z}, \mathbb{Q}$

Každý polynom $f \in \mathbb{Q}[x]$ lze jednoznačně psát jako

$$b \cdot (a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0),$$

kde $b \in \mathbb{Q}$, $a_n, \dots, a_0 \in \mathbb{Z}$ a $\text{nsd}(a_n, a_{n-1}, \dots, a_1, a_0) = 1$.

Polynom $f \in \mathbb{Z}[x]$ je ireducibilní nad $\mathbb{Z}$ právě tehdy, když je ireducibilní nad $\mathbb{Q}$.

Kořeny polynomů – p.20/25

Nechť $f = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$ a $\frac{p}{q}$ je racionální kořen polynomu f takový, že $(p, q) = 1$.
Pak $q \mid a_n, p \mid a_0$.

Důkaz:

nechť $a_n \left(\frac{p}{q}\right)^n + a_{n-1} \left(\frac{p}{q}\right)^{n-1} + \dots + a_1 \frac{p}{q} + a_0 = 0$,
pronásobením q^n dostaneme:

$$a_n p^n + a_{n-1} p^{n-1} q + \dots + a_1 p q^{n-1} + a_0 q^n = 0.$$

Protože p a q jsou nesoudělné a dělí 0 máme $q \mid a_n$ a $p \mid a_0$.

- Umíme najít všechny racionální kořeny (v $\mathbb{Q}[x]$).
- Také $(qx - p) \mid f$, tj. $(qc - p) \mid f(c)$ pro libovolné $c \in \mathbb{Z}$ (tímto kritériem lze dále omezit počet adeptů).

Ireducibilní polynomy nad $\mathbb{Q}$

Věta (Eisensteinovo kritérium)

Bud' $f = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$ polynom stupně $n > 0$ a necht' existuje prvočíslo p takové, že $p \mid a_{n-1}, \dots, p \mid a_0$ a zároveň $p \nmid a_n, p^2 \nmid a_0$.
Pak polynom f je ireducibilní.

Příklad: $x^n + p$ je ireducibilní pro libovolné n a prvočíslo p .
Existují tedy ireducibilní polynomy libovolného stupně.

Zdůvodnění kritéria: pokud $f = g \cdot h$, kde

$$g = b_m x^m + \dots + b_1 x + b_0 \quad \text{a} \quad h = c_k x^k + \dots + c_1 x + c_0.$$

Pak $a_0 = b_0 c_0$, tedy prvočíslo p dělí právě jedno z b_0, c_0 .
Pokud p dělí např. b_0 , tak se postupně ukáže, že $p \mid b_i$ pro všechna i . Což je spor s $p \nmid a_n = b_m c_k$.

Příklad: polynom $x^4 - x^2 - 2$ má následující rozklady na ireducibilní polynomy:

- nad $\mathbb{Q}$ $(x^2 - 2)(x^2 + 1)$
- nad $\mathbb{R}$ $(x - \sqrt{2})(x + \sqrt{2})(x^2 + 1)$
- nad $\mathbb{C}$ $(x - \sqrt{2})(x + \sqrt{2})(x - i)(x + i)$

Příklad z minulé přednášky: polynom $x^3 - 2$ má následující rozklady na ireducibilní polynomy:

- nad $\mathbb{Q}$ $x^3 - 2$
- nad $\mathbb{R}$ $(x - \sqrt[3]{2})(x^2 + \sqrt[3]{2}x + \sqrt[3]{4})$
- nad $\mathbb{C}$ $(x - \sqrt[3]{2})(x - \sqrt[3]{2}\varepsilon_3)(x - \sqrt[3]{2}\varepsilon_3^2)$

zde $\varepsilon_3 = \cos \frac{2\pi}{3} + i \sin \frac{2\pi}{3}$ je třetí odmocnina z 1.

Časté chyby

Následující tvrzení NEPLATÍ:

- polynom nemá kořen, proto je ireducibilní,
- polynom je ireducibilní nad $\mathbb{Q}$, tedy existuje prvočíslo splňující Eisenteinovo kritérium.

Příklady:

- $x^6 - 1$ má 6 kořenů — odmocniny z 1.
Tedy $f = \frac{x^6 - 1}{x^2 - 1} = x^4 + x^2 + 1$ nemá reálné kořeny.
Přesto jde rozložit a to dokonce nad $\mathbb{Q}$:
 $f = (x^2 + x + 1)(x^2 - x + 1)$.

- Polynom $x^3 + 4$ je ireducibilní nad $\mathbb{Q}$.
Kdyby nebyl, pak má lineární faktor a tedy racionální kořen, což nemá.

Co se bude zkoušet z praktického počítání?

- racionální kořeny,
- výpočet $f(c)$ — Hroner,
- komplexní sdruženost kořenů,
- rozklad nad $\mathbb{Q}, \mathbb{R}, \mathbb{C}$ (neumíme obecně).

Z teorie:

- základní věta algebry,
- popis ireducibilních polynomů nad $\mathbb{R}, \mathbb{C}$.